

УДК 330:378.14

О. В. Черевко,
д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Ю. М. Радзіховська,
здобувач кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ ВІТЧИЗНЯНИХ РЕЙТИНГІВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

O. Cherevko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Management and economic security Department,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky
Y. Radzikhovska,
Seeker of Management and economic security Department,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

THE IMPACT OF NATIONAL RANKINGS ON ECONOMIC SECURITY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Встановлено вплив результатів вітчизняних рейтингів вищих навчальних закладів на їх економічну безпеку. Проілюстровано першу десятку кращих університетів за рейтингом "ТОП-200 Україна". Розкрито особливості концепції "третьої місії". Досліджено методології укладання вітчизняних рейтингів вищих навчальних закладів, виявлено їх переваги та недоліки

The effect of the results of national rankings of higher education institutions in their economic security is shown. Top ten best universities rated "Top 200 Ukraine" is illustrated. The features of the concept of the "third mission" are offered. Methodology of national rankings of higher education institutions is studied, that revealed their strengths and weaknesses.

Ключові слова: економічна безпека, вищі навчальні заклади, вітчизняні рейтинги, концепція "третьої місії", методологія рейтингу.

Key words: economic security, universities, national rankings, the concept of "third mission" rating methodology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Більшість міжнародних експертів вважає, що Україна поки ще не досягла необхідного рівня якості та доступності вищої освіти в системі вищих навчальних закладів попри їх державну акредитацію. Основними причинами цього є неналежне фінансування, недостатня матеріальна та науково-технічна база та низька (в порівнянні з європейськими світовими аналогами) кваліфікація науково-педагогічних працівників, що призводить до низького рівня якості підготовки та недостатньої професійно-регіональної мобільності на ринку праці їхніх випускників, що також негативно впливає на економічну безпеку ВНЗ.

Лише окремі випускники окремих ВНЗ України користуються високим попитом на ринку праці,

при цьому, деякі роботодавці, навіть за умови наявності вільних посад, відмовляють випускникам у прийомі на роботу з мотивів наявності "диплому не того навчального закладу" попри те, що всі ліцензовані та акредитовані ВНЗ України видають своїм випускникам дипломи єдиного державного зразка.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Дослідженню методичних підходів до рейтингування вищих навчальних закладів присвячено праці Н. Архипової, Н. Лепе, Н. Минаенкової, С.В. Курбатова, Р.Б. Лесик, А.Б. Зіменковського,

О.І.Лопатинської, І.Є.Татарінова, О.В. Герасимова та ін. [1–4].

Не дивлячись на суттєві доробки зазначених авторів, питання взаємозв'язку між результатами вітчизняних рейтингів вищих навчальних закладів та станом їх економічної безпеки вивчені недостатньо глибоко.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз впливу результатів вітчизняних рейтингів вищих навчальних закладів на їх економічну безпеку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Розглядаючи вітчизняні рейтинги ВНЗ, можна стверджувати про схожість критеріїв розрахунку з міжнародними рейтингами, а саме використовуються кадрові, науко метричні та репуґаційні показники. Однак слід зазначити, що українські рейтинги будують не за комплексом показників, а лише на одному. Зазвичай це або кількісні показники роботи університету, або оцінка ВНЗ роботодавцями.

1. Стартувавши у 2006 році проект "Топ-200 Україна" став першим і залишається на сьогодні єдиним акредитованим IREG академічним рейтингом в Україні, відмінною рисою якого є спроба порівняти між собою університети різних типів на основі застосування до них універсальної системи критеріїв.

Рейтинг "Топ-200 Україна" укладається Центром міжнародних проектів "Євроосвіта" і становить собою агрегований показник (інтегральний індекс), сформований на основі індикаторів прямого вимірювання (80%), експертної оцінки якості підготовки випускників ВНЗ представниками роботодавців та академічного співтовариства (15 %), а також міжнародні наукометричні і веб-метричні дані (5%). Рейтинг включає три складові: якість науково-педагогічного потенціалу (42%), якість навчання (26%), міжнародне визнання (12%). Якість науково-педагогічно потенціалу, своєю чергою, вимірюється кількістю академіків та членкорів НАН і галузевих академій наук, докторів, кандидатів наук, лауреатів державних премій серед викладачів вишу, а також кількістю патентів, отриманих університетом. Якість навчання оцінюється через кількість переможців міжнародних та всеукраїнських студентських олімпіад, співвідношення бакалаврів та магістрів і масштаб ВНЗ (загальну кількість студентів, поділену на середню кількість студентів у ВНЗ по країні). Міжнародне визнання визначається насамперед через кількість іноземних студентів, а також через членство у міжнародних асоціаціях університетів.

Методологія рейтингу не розкриває деталей експертної оцінки. Цікавим є той факт, що з 2009 року опис методології не змінювався, що робить це питання дискусійним. Показник кількості академіків, член-кореспондентів та іншої наукової спільноти не є показником рівня освіти, у контексті якості викладання. Також, сумнівним для визначення якості освіти є критерій "масштаб ВНЗ", оскільки не зрозумілим є взаємозв'язок якості навчання та кількості студентів. Такий критерій як "кількість міжнародних студентів" також не є показовим рівня освіти. Оскільки переважна більшість іноземних студентів, що здобувають освіту в Україні це — вихідці з країн СНД, Африки, Азії та Близького Сходу або країн глобального Півдня, які їдуть в Україну не з огляду на якість освіти, а з огляду на низькі ціни та високий рівень корупції.

Укладачі даного рейтингу для спрощення порівняльності з національними та міжнародними рейтингами на постійній основі обговорює методіку рейтингу з наглядовою радою IREG. Сильними сторонами рейтингу є методика розрахунку, принципи укладання, оприлюднення і обговорення, однак "Топ-200 Україна" є й слабку сторону — низька достовірність даних, наданих університетами. Для ранжування ВНЗ у 2015/2016 році за підтримки міжнародної наглядової експертної ради рейтингу додатково було введено критерій "Інноваційна діяльність університетів". Такі дії були спрямовані на врахування рекомендацій останнього Лісабонського форуму, а також гострої потреби України здійснювати високотехнологічний, інноваційний розвиток своєї економіки Організацією Національного академічного рейтингу (табл. 1).

В цьому році одноосібним лідером рейтингу "ТОП-200 України" став Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут", який з суттєвим відривом від інших ВНЗ України вийшов вперед за критерієм "Інноваційна діяльність університетів". Друге місце у рейтингу обійняв Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Хоча команда "ТОП-200 України" і не змогла отримати дані про інвестування його стартапів приватними венчурними фондами чи високотехнологічними компаніями, але він має найбільше бюджетне фінансування науки — біля 85 млн грн., його випускники широко затребувані органами державної влади, університет входить в 500 кращих ВНЗ світу за рейтингом QS, має найвищий рейтинг в Scopus серед університетів України. Третє і четверте місця посіли харківські ВНЗ, відповідно Національний університет ім. В.Н. Каразіна та Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут". На п'яте місце вийшов Національний університет "Львівська політехніка".

2. Рейтинг журналу "Кореспондент" розраховується на основі лише опитування роботодавців.

Таблиця 1. Перша десятка кращих університетів за рейтингом "ТОП-200 Україна"

Місце у рейтингу	2014	2015	2016
1	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (80,9)	Київський національний університет ім. Т.Г.Шевченка (81,39)	Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут" (85,8)
2	Київський національний університет ім. Т.Г.Шевченка (80,9)	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (81,39)	Київський національний університет імені Тараса Шевченка (81,69)
3	Харківський національний університет ім. Каразіна (49,48)	Харківський національний університет ім. Каразіна (49,65)	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна (49,41)
4	Національний університет «Києво-Могилянська Академія» (45,69)	Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (45,78)	Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут" (45,75)
5	Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (45,67)	Національний університет «Києво-Могилянська Академія» (45,57)	Національний університет "Львівська політехніка" (45,64)
6	Національний технічний університет «Львівська Політехніка» (45,25)	Національний технічний університет «Львівська Політехніка» (45,49)	Національний гірничий університет (44,67)
7	Національна Гірнична Академія (44,00)	Національний гірничий університет (44,20)	Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (44,60)
8	Національний медичний університет ім. Богомольця (43,12)	Національний медичний університет ім. Богомольця (43,90)	Національний університет "Києво-Могилянська академія" (44,55)
9	Львівський національний університет ім. Івана Франка (42,40)	Львівський національний університет ім. Івана Франка (43,08)	Львівський національний університет імені Івана Франка (43,39)
10	Дніпропетровський національний університет ім. Олеса Гончара (36,54)	Дніпропетровський національний університет ім. Олеса Гончара (42,31)	Національний університет біоресурсів і природокористування України (42,18)

Так, при підрахунку брали до уваги думку 29 представників відділів кадрів як українських, так і міжнародних компаній, що обирали від 1 до 5 ВНЗ за наступними професійними категоріями: юриспруденція, економіка і фінанси, маркетинг, піар і реклама, ІТ та гуманітарні спеціальності. Методологія побудови рейтингу є досить відкритою і базується на додаванні балів оцінки кожного роботодавця. Позитивним є доступність інформації, щодо переліку компаній, які брали участь у оцінці ВНЗ.

3. Рейтинг журналу "Деньги" формується на основі оцінки спеціалістами з кадрів різних вітчизняних компаній за категоріями: економічні, юридичні, технічні, гуманітарні, будівельні та аграрні спеціальності. Перелік ВНЗ роботодавці мали змогу доповнити тими університетами, які на їх думку надають якісні освітні послуги. Слід зазначити, що університети, що мали бажання побачити себе у рейтингу могли подати заявку на включення до нього.

Кожному із ВНЗ роботодавці могли поставити оцінку 0, 2, 5 чи 10 (або проміжний бал), що означало "не візьму на роботу", "візьму, якщо немає альтернативи, але із зарплатнею, нижчою від ринкової", "візьму на заплату, середню на ринку" та "готовий взяти із зарплатою, навіть вищою за ринкову". Методологія побудови рейтингу публікується окремим блоком і є загальнодоступною. На прозорість вказує й те, що рахується середнє арифметичне значення отриманих кожним закладом освіти балів. За 2015 рік перелік компаній, що брали участь у оцінці не публікувався, а от за 2014 рік був оприлюднений, однак не повний, що ставить під сумнів прозорість підрахунку.

3. Рейтинг журналу "Фокус" базується також на думці роботодавців (22 найбільші компанії). Пропонується оцінити знання, практичні навички та вміння навчатися випускників ВНЗ. До традиційної оцінки в рейтинг укладачі додали дані міжнародного рейтингу "Webometrix" та індекс Гірша (цитованість наукових доробків) по 25% до загальної оцінки. Методологія даного рейтингу є також частково прозорою, оскільки як саме перераховувались бали "Webometrix" та індексу Гірша не уточнювалось.

4. Рейтинг журналу "Компас" до 2013 року укладався компанією "Систем Кепітал Менеджмент" СКМ. Дискусійним питанням є методологія зазначеного рейтингу, оскільки він базується на опитуванні роботодавців, випускників та експертів, що залучались з метою визначення вагових коефіцієнтів для кожного з критеріїв. Для розрахунку рейтингу залучався Київський міжнародний інститут соціології.

Показовим є той факт, що намагаючись охопити найбільші компанії для проведення опитування роботодавців укладачі рейтингу не зважають на відсутність системності цього питання. Слід зазначити, що лише "Компас" оприлюднює критерії за якими було обрано респондентів, а це означає що опитування за іншими рейтингами не є репрезентативним.

5. Рейтинг веб-порталу "Osvita.ua" сформований на основі рейтингу Scopus та рейтингу "Webometrix". І доданням до рейтингу цих складових з'явилися і методологічні хиби у підрахунку. Так, Scopus враховує показник цитувань, що не зважений на кількість науковців ВНЗ, а тому великі університети матимуть значну перевагу.

Відсутнє зважування і за специфікою публікацій у різних галузях науки, що зазвичай враховується у міжнародних рейтингах. Врахування рейтингу "Webometrix" може спотворювати кінцевий результат, оскільки вимір проводиться за присутність у мережі Інтернет офіційного сайту ВНЗ. Так, університети мають можливість через створення субдоменів для кожної кафедри та інституту підвищувати свій показник штучно.

Як підсумок, можна зазначити що методології рейтингів ВНЗ як вітчизняних так і міжнародних ілюструють не якість освіти, не рівень викладання, а перш за все системні проблеми вищої освіти загалом. У рейтингах можна побачити і інформаційну, і фінансову складову економічної безпеки університету, і рівень корупції. Низькі позиції у міжнародних рейтингах для українських університетів свідчать про брак наукової діяльності, проблеми інтеграції у міжнародне наукове та освітнє співтовариство, безперспективність для наукової діяльності.

Задля забезпечення стійкого стану інтерфейсної безпеки вітчизняним університетам необхідно більш прозоро виводити як кількісні, так і якісні показники своєї діяльності. Високі місця у рейтингах ВНЗ слід забезпечувати через викорінення корупції, прозору роботу механізмів забезпечення якості освіти та наукової діяльності, реальність міжнародної співпраці, а не показовість плідної міждержавної роботи під назвами іноземних університетів, підвищення рівня оплати науковим та педагогічним працівникам та ін.

6. ЕЗМ: проект зі створення методології оцінки "третьої місії" університетів. Ще одним цікавим проектом альтернативної оцінки діяльності вищих навчальних закладів є проект ЕЗМ3 (European Indicators and Ranking Methodology for University Third Mission). У світі існує багато рейтингів (як міжнародних, так і національних), які оцінюють та порівнюють вищі навчальні заклади за якістю навчання або масштабами науково-дослідницької роботи. Проте в сучасному світі діяльність університетів не вичерпується цими двома формами діяльності.

Концепція "третьої місії" передбачає, що, окрім навчання і дослідницької роботи, керованої допитливістю вчених, університети мають задовольняти суспільну потребу в релевантних знаннях і технологіях: розширювати освітні послуги задля охоплення усіх категорій населення, які прагнуть здобути нові знання та навички, здійснювати підготовку фахівців і проводити прикладні дослідження на замовлення промислового сектору, надавати інформаційну та консультативну підтримку громадським організаціям тощо.

Для оцінки того, наскільки успішно різні університети реалізують свою "третю місію", стартував проект ЕЗМ, що фінансується Європейською комісією у рамках Програми навчання впродовж життя і розробляється за участі установ восьми

європейських країн. Цей проект націлений на створення інструменту для визначення, оцінки та порівняння діяльності університетів щодо виконання їхньої "третьої місії" — суспільної функції, що виходить за рамки традиційних функцій навчання (як передачі знань) та науково-дослідницької діяльності (як створення нових знань).

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Результати проведеного дослідження дозволили встановити вплив результатів вітчизняних рейтингів вищих навчальних закладів на їх економічну безпеку.

Література:

1. Архипова Н. Рейтинг вузов как инструмент стратегического управления системой высшего образования [Електронний ресурс] / Н. Архипова, Н. Лепе, Н. Минаенкова // Человек и Труд. — 2007. — № 4. — Режим доступу: <http://www.chelt.ru>
2. Курбатов С.В. Про формування рейтингів університетів в Україні / С.В. Курбатов // Педагогіка та психологія. — 2009. — № 3 (64). — С. 111—120.
3. Лесик Р.Б. Роль інтернет-ресурсів як індикаторних показників у визначенні рейтингів / Р.Б. Лесик, А.Б. Зіменковський, О.І. Лопатинська // Медична та фармацевтична освіта. — 2008. — № 1. — С. 66—70.
4. Татарінов І.Є. Методичні рекомендації щодо вивчення думки роботодавців та випускників стосовно рейтингу вищих навчальних закладів України / І.Є. Татарінов, О.В. Герасимов. — Луганськ: ДУ НДІ соціально-трудових відносин, 2011. — 85 с.

References:

1. Arkhypova, N. Lepe, N. and Mynaenkova, N. (2007), "Rating high schools as a tool for strategic management of the higher education system", *Chelovek i Trud*, vol. 4, available at: <http://www.chelt.ru> (Accessed 15 Nov 2016).
 2. Kurbatov, S.V. (2009), "On the formation rankings of universities in Ukraine", *Pedahohika ta psykholohiia*, vol. 3 (64), pp. 111—120.
 3. Lesyk, R.B. Zimenkovs'kyj, A.B. and Lopatyns'ka, O.I. (2008), "The role of Internet resources as indicator parameters in determining ratings", *Medychna ta farmatsevtichna osvita*, vol. 1, pp. 66—70.
 4. Tatarinov I.Ye. and Herasymov, O.V. (2011), *Metodychni rekomendatsii schodo vyvchennia dumky robotodavtsiv ta vypusknivkiv stosovno rejtynhu vyschikh navchal'nykh zakladiv Ukrainy* [Guidelines to study the opinion of employers and graduates of ranking universities in Ukraine], DU NDI sotsial'no-trudovykh vidnosyn, Luhans'k, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 19.12.2016 р.*